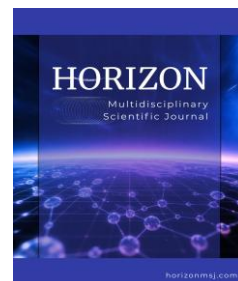

Horizon Multidisciplinary Scientific Journal

Journal homepage: <https://horizonmsj.com/>

Original Research Paper

Azərbaycan Dilində Adların Subyektiv Münasibət Və Sahiblik Şəkilçilərinin Funksional-Semantik Xüsusiyyətləri

Şəbnəm Dadaşova

<https://orcid.org/0009-0004-4510-5313>

¹Naxçıvan Dövlət Universitetinin magistranı, Naxçıvan, Azərbaycan.

Article history

Received: 12.03.2026

Revised: 19.03.2026

Accepted: 02.04.2026

*Corresponding Author: Şəbnəm Dadaşova, Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan, Azərbaycan;
Email: sebnemdadasova01@gmail.com

Xülasə

Bu məqalədə Azərbaycan dilində adların subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçilərinin funksional-semantik xüsusiyyətləri ətraflı araşdırılmışdır. Araşdırmanın əsas məqsədi bu şəkilçilərin adın qrammatik formasını dəyişdirmədən ona əlavə mənalar və funksional çalarlar gətirmə yollarını təhlil etməkdir. Təhlil göstərir ki, subyektiv münasibət şəkilçiləri danışanın nitqədaxili mövqeyini, emosional və qiymətləndirmə çalarını ifadə etməyə imkan verir, sahiblik şəkilçiləri isə adın aidiyyət və mülkiyyət aspektlərini konkretləşdirir.

Təhlil zamanı şəkilçilərin sintaktik funksiyaları vurğulanmış, onların cümlədə adların müxtəlif rollarda işlənməsini necə təmin etdiyi göstərilmişdir. Məsələn, subyektiv münasibət şəkilçiləri adın mənasına sosial və emosional çalar əlavə edir və nitqin stilistik zənginliyini artırır, sahiblik şəkilçiləri isə adın kontekstual və funksional mövqeyini qoruyaraq obyektin sahibliyini göstərir. Eyni zamanda, bu iki şəkilçi növünün birgə istifadəsi adların həm şəxsi, həm də sosial çalarlarla zənginləşdirilməsinə imkan yaradır, nitqin funksional-semantik çevikliyi artırır və Azərbaycan dilinin aqqlütinativ morfoloji xüsusiyyətlərini nümayiş etdirir.

Məqalədə nümunələr vasitəsilə şəkilçilərin praktik istifadəsi göstərilmiş, onların morfoloji və semantik sistemdəki rolu təhlil edilmişdir. Beləliklə, araşdırma subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçilərinin Azərbaycan dilində adların funksional-semantik zənginliyini təmin edən əsas mexanizmlərdən olduğunu və nitqin sosial-emosional ifadəliliyini gücləndirdiyini göstərir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, ad, formadüzəldici şəkilçilər, subyektiv münasibət şəkilçiləri, sahiblik şəkilçiləri, funksional-semantik xüsusiyyətlər, morfoloji sistem, sintaktik və semantik çeviklik.

© This open access article is distributed under a Creative Commons Attribution (CC-BY) 4.0 license.

GİRİŞ

Azərbaycan dili morfoloji cəhətdən zəngin aqqlütinativ xüsusiyyətlərə malikdir, yəni söz köklərinə müxtəlif formadüzəldici şəkilçilərin ardıcıl qoşulması yolu ilə yeni qrammatik və funksional çalarlar yaradıla bilər (Xəlilov, 2007, s. 48–55; Hüseynzadə, 2007, s. 102–108). Bu şəkilçilər sözün leksik mənasını dəyişdirmədən onun qrammatik formasını transformasiya edir, həmçinin sintaktik və semantik çevikliyi təmin edir. Beləliklə, adların müxtəlif qrammatik funksiyalarda işlənməsi üçün lazımi imkanlar yaranır. Xüsusilə subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçiləri adların cümlədəki rolunu konkretləşdirir və onların funksional-semantik spektrini zənginləşdirir (Seyidov, 2000, s. 61).

Subyektiv münasibət şəkilçiləri adın mənasına danışanın mövqeyini, qiymətləndirməsini, emosional reaksiyasını və sosial münasibətini əlavə edən morfoloji vasitələrdir (Seyidov, 2000, s. 61). Bu şəkilçilər adın leksik mənasını dəyişdirmədən ona əlavə semantik çalar gətirir, nitqin sosial və emosional aspektlərini ifadə etməyə imkan verir. Məsələn, “dostluqluq” sözü yalnız obyektiv bir anlayış olaraq “dostluq” mənasını ifadə etmir, eyni zamanda danışanın bu münasibətə münasibətini, sosial və emosional çalarını çatdırır (Xəlilov, 2010, s. 42).

Bu şəkilçilər eyni zamanda sintaktik çevikliyi də artırır. Adın cümlədəki mövqeyini pozmadan funksional-semantik dəyişiklik etməyə imkan verdiyi üçün nitqin müxtəlif kommunikativ məqsədlərə uyğun işlənməsi təmin olunur. Məsələn, “kitabçı” sözü yalnız şəxsin fəaliyyət sahəsini göstərmir, həm də danışanın onu necə qiymətləndirdiyini ifadə edir. Bu, nitqin subyektivliyini və sosial-emosional dəyərini vurğulayan bir mexanizmdir (Xəlilov, 2010, s. 43; Hüseynzadə, 2007, s. 105).

Azərbaycan dilində subyektiv münasibət şəkilçiləri əsasən -cı/-ci, -çı/-çi, -lıq/-lik formalarda düzəlir və nitqin sosial, emosional və qiymətləndirmə çalarlarını daha aydın çatdırmaq imkanı verir (Xəlilov, 2010, s. 40–45). Onlar adın funksional spektrini genişləndirərək danışanın mövqeyini dəqiq ifadə etməyə şərait yaradır. Eyni zamanda, bu şəkilçilər nitqin stilistik zənginliyini artırır və Azərbaycan dilinin morfoloji sisteminin çevikliyi nümayiş etdirir (Seyidov, 2000, s. 63).

Beləliklə, subyektiv münasibət şəkilçiləri yalnız morfoloji vasitə deyil, həm də sosial-emosional mesajları daşıyan funksional-semantik mexanizm rolunu oynayır. Onlar cümlədə adların müxtəlif sintaktik və kommunikativ rollarda işlənməsini təmin edir, danışanın nitq vasitəsilə münasibətini və qiymətləndirməsini dəqiq çatdırır (Xəlilov, 2007, s. 50; AMEA Dilçilik İnstitutu, 2025, s. 60).

Azərbaycan dilində subyektiv münasibət şəkilçiləri əsasən -cı/-ci, -çı/-çi, -lıq/-lik formalarda düzəlir və nitqin sosial və emosional çalarlarını ifadə etməyə imkan verir (Xəlilov, 2010, s. 40–45). Məsələn:

“Kitabçı” – şəxsin fəaliyyəti və danışanın qiymətləndirməsini göstərir;

“Dostluqluq” – adın mənasına subyektiv münasibət və emosional çalar əlavə edir;

“Qonaqçı” – qonaqlıq edən şəxsi həm təsvir edir, həm də danışanın münasibətini bildirir.

Subyektiv münasibət şəkilçiləri adların cümlədə fərqli sintaktik mövqələrdə işlənməsinə imkan yaradır və nitqin sosial, emosional və qiymətləndirmə aspektlərini dəqiq ifadə etməyə xidmət edir (Hüseynzadə, 2007, s. 105–106). Bu şəkilçilər Azərbaycan dilinin aqqlütinativ quruluş xüsusiyyəti ilə sıx bağlıdır və kök sözə əlavə olunmaqla danışanın mövqeyini, emosional münasibətini və qiymətləndirməsini dəqiq şəkildə ötürür (Seyidov, 2000, s. 63).

Digər tərəfdən, sahiblik şəkilçiləri adın mənasına aidiyyət, sahiblilik və mülkiyyət çalarını əlavə edən əsas morfoloji vasitələrdən hesab olunur (Xəlilov, 2007, s. 52; AMEA Dilçilik İnstitutu, 2025, s. 60). Bu şəkilçilər adın cümlədəki yerini dəyişdirmədən semantik zənginlik qazandırır və sözün kontekstdəki münasibətlərini aydın şəkildə göstərir.

Azərbaycan dilində **subyektiv münasibət şəkilçiləri** adların cümlədə müxtəlif sintaktik mövqələrdə işlənməsini təmin edir və nitqin sosial, emosional və qiymətləndirmə aspektlərini ifadə etməyə imkan yaradır (Hüseynzadə, 2007, s. 105–106). Bu şəkilçilər Azərbaycan dilinin **aqqlütinativ xüsusiyyətləri** ilə sıx bağlıdır; kök sözə əlavə olunmaqla danışanın mövqeyini, emosional münasibətini və qiymətləndirməsini dəqiq ötürür (Seyidov, 2000, s. 63).

Subyektiv münasibət şəkilçiləri adın mənasına əlavə sosial və emosional çalarlar gətirir, eyni zamanda cümlədə onun sintaktik mövqeyini pozmadan funksional çeviklik yaradır. Məsələn, “**dostluqluq**” sözü yalnız obyektiv bir anlayış kimi “dostluq” mənasını daşımır, həm də danışanın bu münasibətə baxışını və qiymətləndirməsini göstərir (Xəlilov, 2010, s. 42). Oxşar şəkildə “**kitabçı**” ifadəsi yalnız şəxsin fəaliyyət sahəsini göstərmir, eyni zamanda danışanın onun fəaliyyətinə münasibətini və qiymətləndirməsini çatdırır.

Digər tərəfdən, **sahiblik şəkilçiləri** adın mənasına aidiyyət, sahiblilik və mülkiyyət çaları əlavə edən əsas morfoloji vasitələrdir (Xəlilov, 2007, s. 52; AMEA Dilçilik İnstitutu, 2025, s. 60). Sahiblik şəkilçiləri adın cümlədəki mövqeyini dəyişdirmədən ona semantik zənginlik verir və sözün kontekstdəki münasibətlərini aydın şəkildə göstərir. Məsələn:

“**Kitabım**” – danışanın sahib olduğu obyekt;

“**Evimiz**” – aidiyyət və mülkiyyət çaları;

“**Qələmim**” – müəyyən şəxsin mülkiyyətində olan obyekt;

“**Otağımız**” – sosial mülkiyyət və aidiyyət.

Sahiblik şəkilçiləri subyektiv münasibət şəkilçiləri ilə birlikdə işləyə bilər, beləliklə ad həm şəxsi, həm də sosial çalarlarla zənginləşdirilir. Məsələn, “**kitabçım**” ifadəsi həm obyektin sahibliyini göstərir, həm də danışanın ona münasibətini və qiymətləndirməsini əks etdirir (Xəlilov, 2010, s. 42).

Bu iki şəkilçi növü eyni morfoloji struktura malik olsa da, onların funksional-semantik sahələri fərqlidir. Subyektiv münasibət şəkilçiləri adın emosional və sosial çalarlarını ön plana çıxarır, sahiblik şəkilçiləri isə aidiyyət və mülkiyyət aspektlərini konkretləşdirir (Hüseynzadə, 2007, s. 105–106; Seyidov, 2000, s. 63). Onların birlikdə işlənməsi Azərbaycan dilində adların funksional-semantik çevikliyi artırır, cümlədə müxtəlif sintaktik və sosial rollarda istifadəsini təmin edir və morfoloji sistemin aqqlütinativ xüsusiyyətlərini ortaya qoyur (Xəlilov, 2007, s. 55; AMEA Dilçilik İnstitutu, 2025, s. 65).

Beləliklə, subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçiləri yalnız morfoloji vasitə kimi çıxış etməyib, həm də **nitqin sosial-emosional zənginliyini təmin edən transformativ mexanizm** rolunu oynayır. Onlar Azərbaycan dilində adların cümlədə funksional-semantik rolunu dəqiq müəyyənləşdirir və nitqin ifadəliliyini maksimum dərəcədə artırır (Xəlilov, 2010, s. 43).

Subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçiləri eyni morfoloji struktura əsaslanarsa da, onların funksional-semantik rolu fərqlidir (Hüseynzadə, 2007, s. 105–106; Seyidov, 2000, s. 63). Subyektiv münasibət şəkilçiləri adın mənasına əlavə emosional və sosial çalarlar gətirir, danışanın baxışını və qiymətləndirməsini ön plana çıxarır. Sahiblik şəkilçiləri isə adın aidiyyət və mülkiyyət aspektlərini dəqiq şəkildə ifadə edir, beləliklə cümlədə obyektin kimə aid olduğu və sosial kontekstdə onun mövqeyi aydın olur.

Bu iki şəkilçi növünün birgə istifadəsi Azərbaycan dilində adların funksional-semantik çevikliyi artırır. Onlar adların cümlədə müxtəlif sintaktik mövqələrdə işlənməsinə şərait yaradır və nitqin həm sosial, həm də şəxsi aspektlərini dəqiq çatdırır. Eyni zamanda, bu birlik Azərbaycan dilinin aqqlütinativ morfoloji xüsusiyyətlərini ortaya qoyur və söz köklərinə əlavə olunan şəkilçilərin funksional və semantik zənginliyini nümayiş etdirir (Xəlilov, 2007, s. 55; AMEA Dilçilik İnstitutu, 2025, s. 65).

Azərbaycan dilində adların subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçiləri morfoloji sistemin ən vacib komponentlərindən hesab olunur. Təhlil göstərir ki, bu şəkilçilər adın leksik mənasını dəyişdirmədən onun funksional-semantik spektrini zənginləşdirir və cümlədə müxtəlif sintaktik mövqələrdə istifadəsinə imkan verir (Xəlilov, 2007, s. 55; AMEA Dilçilik İnstitutu, 2025, s. 65).

Subyektiv münasibət şəkilçiləri danışanın nitqdaxili mövqeyini, emosional reaksiyasını və qiymətləndirməsini ifadə edən morfoloji vasitələrdir. Onlar adın mənasına sosial və emosional çalar əlavə edərək nitqin ifadəliliyini və stilistik zənginliyini artırır (Seyidov, 2000, s. 61; Xəlilov, 2010, s. 42). Məsələn, “kitabçı” ifadəsi yalnız şəxsin fəaliyyət sahəsini göstərmir, eyni zamanda danışanın onun fəaliyyətinə münasibətini və qiymətləndirməsini çatdırır.

Sahiblik şəkilçiləri isə adın aidiyyət və mülkiyyət aspektlərini konkretləşdirir, cümlədə adın sintaktik mövqeyini qoruyaraq semantik dəqiqliyi təmin edir (Xəlilov, 2007, s. 52; AMEA Dilçilik

İnstitutu, 2025, s. 60). Onlar adın kontekstual münasibətlərini dəqiq göstərir, həm şəxsi, həm də sosial sahiblik çalarını ifadə edir. Məsələn, “kitabım” və “evimiz” ifadələri obyektin sahibliyini və sosial aidiyyətini açıq şəkildə göstərir.

Maraqlıdır ki, bu iki şəkilçi növü eyni kökdən yaransa da, funksional-semantik sahələri fərqlidir (Hüseynzadə, 2007, s. 105–106; Seyidov, 2000, s. 63). Subyektiv münasibət şəkilçiləri adın emosional və sosial çalarını ön plana çıxarır, sahiblik şəkilçiləri isə aidiyyət və mülkiyyət aspektlərini konkretləşdirir. Onların birlikdə istifadəsi nitqin həm sosial, həm də şəxsi aspektlərini zənginləşdirir, cümlədəki funksional müxtəlifliyi təmin edir və Azərbaycan dilinin aqqlütinativ morfoloji xüsusiyyətlərini ortaya qoyur (Xəlilov, 2007, s. 55; AMEA Dilçilik İnstitutu, 2025, s. 65).

Beləliklə, subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçiləri yalnız morfoloji vasitə olmaqla kifayətlənmir, həm də nitqin funksional və semantik çevikliyini təmin edən transformativ mexanizm rolunu oynayır. Onlar adların cümlədə müxtəlif sintaktik rollarda işlənməsini təmin edir, nitqin sosial-emosional və qiymətləndirmə aspektlərini dəqiq ifadə etməyə imkan yaradır. Bu da Azərbaycan dilinin morfoloji sisteminin zənginliyini və çevikliyini nümayiş etdirir, eləcə də dilin nitqə uyğun çevik ifadə qabiliyyətini vurğulayır.

Nəticədə, araşdırma göstərir ki, subyektiv münasibət və sahiblik şəkilçiləri Azərbaycan dilində adların funksional-semantik zənginliyini təmin edən, nitqin ifadəliliyini artıran və sosial-emosional çaları dəqiq çatdıran əsas mexanizmlərdən biridir. Bu şəkilçilərin tədqiqi həm morfolojiya, həm semantika, həm də nitq funksiyaları sahəsində elmi biliklərin inkişafına töhfə verir.

Ədəbiyyat

1. AMEA Dilçilik İnstitutu. Müasir Azərbaycan dili. III cild: Morfolojiya — Bakı, 2025, s. 58–65
2. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. III hissə. Morfolojiya — Bakı: Şərq-Qərb, 2007, s. 102–108
3. Xəlilov B. Ə. Azərbaycan dilində formadüzəldici şəkilçilər — Bakı: Elm, 2010, s. 40–45
4. Xəlilov B. Ə. Müasir Azərbaycan dilinin morfolojiyası — Bakı: Elm/Papirus, 2007, I cild, s. 48–55
5. Seyidov Y. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfolojiya — Bakı Universiteti nəşri, 2000, s. 60–63
6. Babazadə, Z., & Qənbərov, M. (2025). Ramiz Rövşənin “Bu Dünyanın Hər Sifəti” Adlı Kitabında Yer Alan Bəzi Şeirlərində Fəlsəfi Məsələlərin Şərhi. *Global Spectrum of Research and Humanities*, 2(3), 92-101.

ABSTRACT

FUNCTIONAL-SEMANTIC FEATURES OF SUBJECTIVE ATTITUDE AND POSSESSIVE SUFFIXES OF NOUNS IN THE AZERBAIJANI LANGUAGE

DADASHOVA SHABNAM

This article provides a detailed study of the functional-semantic features of subjective relation and possessive affixes in Azerbaijani nouns. The main objective of the research is to analyze how these affixes modify the grammatical form of nouns without altering their lexical meaning, adding subjective, emotional, or possessive nuances. The analysis demonstrates that subjective relation affixes allow the speaker to convey evaluative, emotional, and social attitudes, while possessive affixes specify ownership and relational aspects of the noun.

The study highlights the syntactic functions of these affixes, showing how they enable nouns to occupy various roles within a sentence. For instance, subjective relation affixes enrich the noun with social and emotional connotations, enhancing the stylistic expressiveness of speech, whereas possessive affixes preserve the syntactic position of the noun while indicating ownership. The combined use of both types of affixes allows nouns to convey both personal and social nuances, increasing functional-semantic flexibility and illustrating the agglutinative morphological characteristics of the Azerbaijani language.

Through practical examples, the research demonstrates the application of these affixes and analyzes their role within the morphological and semantic system. Overall, the study shows that subjective relation and possessive affixes are fundamental mechanisms that ensure the functional-semantic richness of nouns in Azerbaijani, enhancing the social-emotional expressiveness of language.

Keywords: Azerbaijani language, noun, derivational affixes, subjective relation affixes, possessive affixes, functional-semantic features, morphological system, syntactic and semantic flexibility.